

Újabb adatok Csenkeszfai Poóts András életrajzához

Ifjú Mitrovics Gyula, Csenkeszfai Poóts András első, s mindmáig egyetlen életrajzának írója így kezdte biográfiáját: „Csenkeszfai Poóts András életkörülményeit mindeddig mély homály borította. Kétségbe nem vonható költői tehetsége, változatos, sok ponton hányatott, végkimenetelében szinte tragikus élete megérdemli pedig, hogy a magyar protestáns irodalmunk története az ő életéhez fűződő adatok által is kiegészíttessék és részleteiben teljesebbé tétessék.”⁽¹⁾

A kutató hézagpótló biográfiájának megjelenése óta több mint egy évszázad telt el, újabb kutatások a témában azonban lényegében nem voltak. A múlt század vége óta a költő munkásságával foglalkozó kutatók, irodalomtörténészek Mitrovics életrajzának adatait idézték.⁽²⁾ Az ő adatai azonban néhol pontatlanok, máshol pedig kiegészítésre szorulnak. Közleményünkben eredeti levéltári kutatásaink alapján újabb adatokat nyújtunk a XVIII. századi költő életéhez és munkásságához.

I. Ifjú Mitrovics Gyula, s az ő életrajzát felhasználó kutatók egyoldalúan mutatták be a református papköltő válásának okát és körülményeit. A levéltári források adatai azt bizonyítják, hogy válásuk háttérében nemcsak feleségének, Miskolczi Zsuzsannának hűtlensége állott, hanem a költő hűtlensége is. Tehát nemcsak a feleség volt házasságtörő, hanem a férj is. Ezt bizonyítja mindenekelőtt a költő feleségének 1786. január 20-án Halassy Márton alispánnak írott levele, amelyben összefoglalta férjének „bűnlajstromát”.

„Igaz dolog, hogy mindez ideig említett férjemnek éktelen hibáit, mint igaz Hitves Társa, minden tölem ki telhetőképen fedeztettem, amint az, ezen T. Ns. Vármegye előtt is nyilván vagon; de mivel már szívemnek el felejthetetlen keserűségével tapasztalván, hogy iránta ez ideig mutogatott szíves indulásim sikertelen maradnának, és sem az, hogy gyalázatos életének nemét megváltoztatná és az fegyhetetlen példás életet követné, sőt naponkint feslett és szemérmetlen erkölcsének kemény zaboláját inkább bátrabban megereszté és megjobbulása felől semmi jó reménységet nem nyújtana, engemet pedig az kegyetlen idulatoskodásán felül gyermekeimmel együtt örökös és el törölhetetlen gyalázatba keverne; el végeztem magamban illetén szörnyű fejlett indulatú férjemtől, a maga szokott úttján teendő törvényes el válásomat.”

A költő felesége ezt követően leírta levelében, hogy férjének „fajtalan” élete 8-9 éve kezdődött. Már édesapja temetése napján, a ha-

lotti torból hazafelé menet kikezdett az egerlövői református lelkész feleségével. Édesapja testvérének náluk lakó, örökbefogadott leányával pedig „mindenkor gyanús életet élt”. A szolgálóját, Pap Borist „több ízben kényszerítette férjem fertelmességre”. A lelkész felesége ezenkívül azt is megemlítette, hogy 1785-ben férje megkörnyékezte az átányi református lelkész feleségét is. A Miskolczi Zsuzsanna levelében leírtakat megerősítik az 1785. április 25-i és május 22-én felvett tanúkihallgatási jegyzőkönyvek.⁽³⁾

A peranyag a papköltő hűtlenségét bizonyítja. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy felesége makulátlan volt. A kortárs költő, Édes Albert Mitrovics Gyula által idézett sorainak: „Poóts András szép ember és költő. Neje, Miskolczi Zsuzsanna ragyogó szépség, mint egy habból kikelt Vénus, azzal a nagy hibával, hogy saját szépségének imádója lévén, magát jobban szerette, mint férjét, s hogy arcrózsái meg ne hervadjanak, a szerelem gyönyöreiben a férjét homeopaticé (kis adagokban — Sz. K.) részesítette” — volt igazságtartalma.

Ennek azonban Édes Albert csak egyetlen bizonyítékát tudta megemlíteni, jelesen azt, hogy a költő feleségének viszonya volt Csabay András sárospataki szeniorral, a későbbi kecskeméti professzorral.⁽⁴⁾

Az eddigi egyoldalú, tehát csak a Miskolczi Zsuzsannát elmarasztaló álláspont helytelenségét a költő későbbi életútja is igazolja. Szintén Édes Albert feljegyzéséből tudjuk, hogy a papköltő bodrogkeresztúri lelképásztor korában elcsábította egy tehetős zsidóasszony fiatal leányát, akivel később ungvári lelkész korában együtt élt, meglehetősen botrányos formában, sőt a „tarnóci papnét is erkölcstelenségre tévelyítette, a hívek nejei közül is többeket csábítgat”.⁽⁵⁾

2. Pontatlan ifjú Mitrovics Gyula ama megállapítása is, hogy a költő a felesége által 1785-ben megindított válóperes eljárás során „egy alkalommal teljesen megfélekedzvéen papi méltóságáról, az egyház ládáját felszaggatva, abból az utcára dobálta ki az úrvacsorai szent edényeket és egyéb készülékeket”.⁽⁶⁾

Az 1786. május 10-én felvett jegyzőkönyvben az alábbi olvasható: „Prédikátor Uram... szöggel feltörvén, ekképpen a ládát ki nyitották, s úgy a poharakat, keszkenőket belőle ki szedvén más napra fogtak az Commucióhoz.” (Úrvacsora osztáshoz — Sz. K.)

3. Csenkeszfai Poóts András botrányos élete miatt Heves és Külső-Szolnok vármegyének Törvényszéke 1786 nyarán hat hónapra börtönbüntetésre ítélte, amelynek letöltését július 28-án kezdte el az egri megyei börtönben. (A börtönépület jelenleg lakóház, a Tárkányi Béla utcában.)

Mitrovics Gyula szerint „Esterházy Károly gróf, a nemes szívé főpap és Heves megye főispánja, bár állásánál fogva nem állhatta útját az igazságszolgáltatásnak, mégis mindent elkövetett, hogy lehetőleg eny-

hítse és elhordozhatóvá tegye a nagy tehetségű, de szerencsétlen kálvinista lelkésznek fogházbüntetését. Gondoskodott arról, hogy szégyene és lelki fájdalmai mellett állásának legalább némileg megfelelő bánásmódban részesíttessék szomorú helyzetében. Ezt maga Poóts András hálás szívvvel ismeri el, s ebbéli hálájának ad kifejezést két ilyen című, a börtönben írt költeményében: *Ad Excellentissimum Comitatum et Episcopum ligno sectili gratiose submisso me focillantem* és *A tüzelőfának megköszönése Ő Excellentiájának.*"⁽⁸⁾

A biográfus közleményében két versről beszél, valójában azonban a költő egyetlen köszönőverset írt a főpapnak, amelyben hálálkodott azért, hogy pártfogója fát biztosított cellája fűtéséhez, s könyveket adott irodalmi munkássága folytatásához.⁽⁹⁾

Mitrovics életrajzában csak futólag tett említést arról, hogy 1785. május 10-én a költő levelet intézett a főpaphoz, amelyben segítségét kérte az ítélet eltörléséhez. Arról azonban nem tett említést, hogy Esterházy csak 1786-ban válaszolt levelére, amelyből kitűnik, hogy nem adott segítséget.⁽¹⁰⁾

A költő Esterházy püspök iránta tanúsított jóságát évek múlva ismét kamatoztatni akarta. Ezt bizonyítja, hogy 1795-ben bodrogkeresztúri lelkész korában két levelet intézett támogatójához. Ennek háttérében a helybeli módos zsidóasszony fiatal leányával kialakult, s botrányossá váló szerelmi kapcsolata állott, amelynek következtében elvesztette állását 1794-ben.⁽¹¹⁾

A költő az első levelet 1795. augusztus 17-én intézte a püspökhöz. Mitrovics sokszor idézett életrajzában csak a lelkész új állás iránti kérelmét emelte ki. A levél azonban más fontos adatokat is tartalmaz a papköltő életpályájára vonatkozóan. Már a levél elején a következő érdekes sorokat olvashatjuk: „Kegyelmes Atyám! A ki engemet még ifjúságomba méltóztatott maga Juhai közzé hívogatni; és eddig, tudom, hogy sok Kegyelmeivel meg tettetett volna: Az ifjúi vakmerőség, — *infantia et educationis praejudicia* — (gyerkség és nevelés iránti előítélet — Sz. K.) ezt a Kegyelmet velem hátra vetették, ellenben ezen fej és láb nélkül való Sectát velem többre betsültették. De nem tsuda, mert a tormába termett féregnek mi édesebb annál.”

Az idézett szövegrész azt bizonyítja, hogy már Esterházy ifjú korában igyekezett megnyerni a költőt a katolikus vallásnak, de ő nem állt kötélnek.

Levelének következő soraiban megemlítette, hogy egyik korábbi iskolatársa, Bályi Patai József, a Tiszáninnen Református Egyházközség főgondnoka és mások már felvetették neki, hogy új állást keressen. Felvetette a püspöknek, segítse elő, hogy gróf Asperemont szerencsi birtokán juttassa álláshoz. Kéréséhez hozzáfűzte, hogy „nagyot nem kérek,

mind familiámra, mind megérett esztendeimre, mind tudományomra nézve: kivált olyan kenyeret kérvén, a mely csakugyan nem heverésnek kenyere, melyet soha nem is kívánok... De azt alázatos bizalommal jelentem, hogy calvinista papnak és cudarnak lenni sinonimia sunt (egyet jelent — Sz. K.); de cudar Calvinista papból ismét koldus pápistának, ludibrium seculli (a század játéka — Sz. K.)... Hiszem, hogy exellenciád sem kívánna koldus fiakat unokának hagyni maga után."

A költő levelében azt is felvetette a fentiekén kívül, hogy gondolt a korábbi egri kanonok, Batthyány Ignác erdélyi püspök segítségének kihasználására is.

Levelét így írta alá: „Századik juha Cs. Pócs András.”⁽¹²⁾

Mivel a levél hangneme igen visszatetsző, nem véletlen, hogy a püspök nem ígért neki támogatást.

A főpap 1795. szeptember 5-én válaszolt a költő esedező levelére. A levél így hangzik: „Ha Kegyelmedben az el tévelyedett Századik Juhot fel található, különösen örülni fogok, ajánlom is Kegyelmednek, s egyzsersmind fő pásztori kötelességem szerint intem is, hogy észre vevén tévelygését amint írja, aklomba siessen és hova hamarabb álljon azon igaz R. Catholica hitre, melynek igazságát a Sz. Lélek ereje által megismerte, mert a megismerést jól tartozik ki-ki Lelke ismerete szerint, és vétek alatt mentül előbb követni. Azon pedig, hogy jól lehet Kegyelmed Maga Szándékát Nékem mit Confessusnak (gyónatatójának — Sz. K.) jelentette ki, én mégis más kezével adom feleletemet, éppen fel ne akadjon mert az ilyen Confessio (hitvallás — Sz. K.) nintsen sub sigillo sacramenti (szentségi pecsét alatt — Sz. K.).

Mi illeti azon kérését, hogy én a Mságos Gróf Asperemontnak ajánljam kegyelmedet a szerentsi Dominiumbéli Inspectorságra, ne vegye rossz néven a Kegyelmed Tülem, ha magyarán ki mondom: hogy ezt én illendőképpen meg nem tehetem, mert

1. Ónodon nem lévén mostanában Gróf Asperemont, nem tudom hol légyen mulatása, és mikor jövend vissza ezen részire.

2. Az inspectorságra és gazdaságnak irányítására kívánható alkalmas voltát sem ismerem Kegyelmednek, ismeretlent pedig hivatalra ajánlani sohasem szoktam, nem is látom illendőnek, hanem mivel írja Kegyelmed, hogy magának is légyen kevés jószágotskája, én azt ajánlám, hogy lakását addig is oda vinné, méglen valamely állást nyerhetne.”⁽¹³⁾

A papköltő a püspök elutasító levelére 1795. szeptember 12-én válaszolt. Válaszlevelében kérte a püspököt, hogy javasolja tisztánai tisztartónak.⁽¹⁴⁾ A püspök-főispán azonban nem méltányolta a költő újabb kérését sem.

Ezek után feltehető a kérdés, hogy gróf Esterházy Károly püspök-főispán miért támogatta a botrányos életű költőt bizonyos határokon be-

lül. Először is azért, mivel a főpap az irodalom, a művészetek nagy pártfogója volt. Ebben a vonatkozásban a római katolikus vallás kívüli felekezetek iránt is megértő. A másik indok szorosan összefügg az elsővel. Arról van szó ugyanis, hogy Esterházy püspök, bár nem olyan kíméletlen módon mint elődei, gróf Erdődy Gábor, gróf Barkóczy Ferenc, a római katolikus egyház hatalmának megerősítésén, kiterjesztésén munkálkodott. Ezért támogatta azokat, akik a római katolikus vallásra tértek. Ilyen személy volt például Pápay Sámuel, az első magyar nyelvű irodalomtörténet írója (1770–1827), aki 19 éves korában támasz nélkül maradt, s ezért nehéz helyzetében a püspök támogatását kérte tanulmányainak folytatásához. A kérés teljesítését az a katolikus vallás felvételéhez köthette. Miután ez megtörtént, az ifjú a főpap támogatásával az 1791–1793 közötti években jogot tanulhatott Egerben, ezt követően a püspök segítségével a királyi tábla jogásza lett Pesten, sőt 1796. július 14-én Esterházy a liceumi magyar nyelv és irodalom tanárának nevezte ki. Még azt sem kívánta meg tőle, hogy a szokásoknak megfelelően a pesti egyetemen „tanítói próbát tegyen”.

Joggal állapította meg az állásbetöltés módjával kapcsolatban Lőkös István: „Úgy tűnik: a püspök számára Pápay alkalmasságát illetően elegendők voltak a fentiek, s főként Pápay convertita (római katolikus vallásra való áttérése — Sz. K.) volta, ami együttesen arra vall, Esterházy Pápayt a saját nevelésű fiatal értelmiség egy tehetséges, a tanári teendők ellátására alkalmas tagjának tartotta.”⁽¹⁵⁾

Csenkeszfai Poóts András sorsa másképpen alakult, mint Pápay Sámuelé. Hogy a püspök végül elzárkózott kéréseinek teljesítése elől annak ellenére, hogy felajánlotta a római katolikus hitre való áttérését, szerezünk azzal magyarázható: a rendkívül puritán erkölcsű főpap nem tudta megbocsátani a papköltőnek addigi botrányos életvitelét.

Az Edelényben (1747?–1815) született református lelkész és költő, Csenkeszfai Poóts András születésének 250. évfordulója alkalmából 1997. május 21-én emlékülést rendeztünk az edelényi Városi Könyvtárban, emléktáblát avattunk, melyet a könyvtár falán helyeztünk el, és az Edelényi Füzetek 16. darbjaként megjelentettük az életét és költészetét bemutató könyvet.

Az tény, hogy a Mitrovics Gyula által írt részletes életrajz az egyetlen Poótsról, de — mint a jelen tanulmány jegyzeteiben is látjuk — többen is foglalkoztak azóta a papköltő életével és munkásságával, hisz az újabb kutatások eredményeinek köszönhető, hogy halálának feltételezett 1812-es évszáma ma már 1815-re módosult, és e kutatások eredményeként ismerhettünk meg újabb Poóts-verseket.

(A szerkesztők)

Jegyzetek

1. Ifj. Mitrovics Gyula: Csenkeszfai Poóts András élete == Protestáns Szemle. 1890. 505-522. p.
2. Vö: Szinyei József: Magyar írók élete és munkái X. Bp. 1905. 1424-1429. p. - Csorba Zoltán: Miskolc és Borsod az irodalomban. Miskolc. 1944. 50-52. p. - Weöres Sándor: Három veréb hat szemmel 1-2. Bp. 1982. 202-203. p. - Kovács Sándor Iván: Csenkeszfai Poóts András, a „trágyadombi” Baudelaire. == Holmi. 1995. 1. 76-87. p. - Csenkeszfai Poóts András élete és költészete. Szerk. Hadobás Pál; A szöveget ellenőrizte és jegyzetelte Koncz Attila. Edelény. 1997. 135 p. Edelényi Füzetek 16. - Hadobás Pál: 250 éve született Csenkeszfai Poóts András református lelkész, költő == Szülőföldünk. A megyei honismereti mozgalom közleményei 25-26. Miskolc. 1997. július 104-106. p. - Hadobás Pál: 250 éve született Csenkeszfai Poóts András == A Borsodi Tájháza Közleményei 2. Edelény. 1997. 42-43. p.
3. Heves megyei levéltár (HML). IV-3 d. 90.; 2383. Heves- és Külső-Szolnok Vármegye Törvényszékének iratai.
4. Mitrovics Gyula im. 511.
5. Im. 514-515. és 519.
6. im. 512.
7. HML IV-3 d. 90; 2383. Az 1786. május 10-én felvett jegyzőkönyv.
8. Mitrovics Gyula: im. 81.
9. Kovács Sándor Iván: im. 81.
10. Egri Érseki Levéltár (EÉL) Eszterházy püspök levelezése. Protokollum 1786. 578.
11. Mitrovics Gyula: im. 516.
12. EÉL Eszterházy püspök levelezése.
13. EÉL Konzisztórium jegyzőkönyv. 1795. 895-896.
14. EÉL Eszterházy püspök levelezése.
15. Lőkös István: Pápay Sámuel irodalomtudományi előadásai. Irodalom és felvilágosodás. Szerk. Szauder József és Tarnai Andor. Bp. 1974. 873-875.